

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN-HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

ANON

Afrika földrajza / Geography of Africa

Eredeti közlés /Original publication:

anon, n. d., Budapest, ELTE BTK – Kulturális Antropológia, jegyzet

AfrikaBlog, szerk. Biedermann Zsuzsanna, 2016

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.001.907

Dátum/Date: 2016. december / December 27.

filename: anon_nd_AfrFoldrJegyzet

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

ANON: Afrika földrajza / Geography of Africa, *AHU MATT*, 2016, pp. 1–27. old., No. 000.001.907, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Interneten / At internet

Kulcsszavak/Key words

Magyar Afrika-kutatás, Afrika földrajzi leírása, egyetemi jegyzet, rövid összefoglalás

African studies in Hungary, geographical description of Africa, university textbook, compendium

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS,
ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMEN-
TUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC

SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES,
COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/
writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

AFRIKA FÖLDRAJZA

ANON

(anon, n. d., Budapest, ELTE BTK – Kulturális Antropológia, jegyzet)

A második legnagyobb földrész Ázsia után, 30 ezer km². 14 km-re Európától (gibraltári szoros), Ázsiával összetartozott, ma a Szezei csatorna 120 km hosszban elválasztja. Szicíliai szoros 150 km-re, Málta átmenet Európa és Afrika között. É-Afrika jobban kötődik Európához, de a Szaharától délre eső részek a fontosabbak. Kapcsolat Ázsiával: Vörös tenger bejárata. Legészakibb pontja a Blanko part (Tunézia), legdélibb a Tűfok (Dél Afrika).

7500 km széles a Szaharánál. Jellegzetessége a tagolatlan partvidék, minek következtében nehezen jött létre a hajózás, uis nincs jó kikötési hely Afrikában. Afrika partvidéke 30500 km hosszú, miközben Európa partvidéke 37200 km. Nincsenek Afrikában folyók által feltöltött alföldek, sem magashegységek. A 4000 m-nél magasabb hegyek aránya 10% sincs. Átlagos magasság 750 m. De Etiópia 2–3000 m magas hegyekből áll. Magasföldek É-Afrikában nincsenek. A sivatagot az Atlasz hegység határolja.

A magasföldek medencéket zárnak közre, ált. É felé nyitottak (pl. a Kalahári medence, Kongói medence – Zaire folyó, Csádi – Felső Niger, Felső Nílus). A Szahara 3 medencéből áll. Kevés a Parti síkság, rossz az éghajlat, rossz a kikötési viszony.

Passzát szélrendszer, K-Afrikai, az Ázsia felől érkezőket elősegítette a hajózásban, illetve Afrikából Amerikába. Az éghajlatok eloszlását a csapadék eloszlása határozza meg. 1000–1500 mm csapadék: nincsenek zárt erdők, Afrikában nincs sztyepp. Afrika legészakibb részén téli esők. D-Afrikai magasföld: nagy magasság, tenger hatása és a nagy földi légkörzés hatása miatt monszun esőzés. A kulturális tagolódást befolyásolja a klíma.

Tíz–tizenkét ezer éve utolsó jégkorszak, felmelegedés, belföldi jég-takaró visszahúzódása. Négy-hat ezer éve nagyobb hőmérséklet, nagyobb párolgás, több csapadék (ez hatott a Szaharára is). A Csád tó

szintje magas volt, kapcsolódott a Niger vízrendszeréhez, aminek hozama 10-szer akkora lehetett, a Rudolf tó is 70–80 m-rel magasabb vizet tartott.

A legszárazabb terület a Tibeszti hegység (10–30 mm évente). Régen más volt a Nap távolsága, olvadt a jég, volt vízutánpótlás, csapadékos volt az idő. É-Szaharában mediterrán záporosók, a sziklarajzok szerint száraz szavannai állatok. A szárazodás máig tart. Nem volt több jég, vízutánpótlás, A Napközel télre tolódott nyárról, hozzáadódik az emberi tevékenység is, hogy a sivatag előretör. Elősegíti ezt az állattartás, a kecskék lelegelik a növényzetet, a tövises növények elszaporodnak, évente 10-15 km-nyit foglal el a sivatag. Jelentős a szél-erózió, a növény nem fogja meg a vizet, nem párologtat, a vízből a sók kicsapódnak, elindul a szikesedés.

Afrikában sok a lefolyástalan terület. Nagy folyók, őskori rögök, kemény kőzetek, a víz sem tudja kivájni, sok emiatt a vizesés. A vizek másfajta vegetációt is lehetővé tesznek. Az emberek az esőnek megfelelően vándorolnak vagy a vizek mellett élnek. A legnagyobb népsűrűség a vizek mellett van. Az emberek irtják a trópusi esőerdőket (1000-ben 4 mill km², 1965-ben 2,4, 1990-ben 1 millió km² esőerdő). Emiatt csapadékcsökkenés.

Egész Afrikában cecelég, a nagyállattartás lehetetlen. Moszkító, malária, a afrikaiak már szereztek védelemet.

Emberek felosztása

Felosztás fizikai adottságok szerint. Régen felosztás a Biblia szerint (Shén, Khán, Jáfed az ősatyák). Hármass felosztás von Glückstadt (europid, negrid, mongoloid), Curvier (feketék, sárgák, fehérek), Coon (kaukazoid, kongloid, momgoloid), Valois szerint (keleti, nyugati, déli). Von Glückstadtra alapozunk. A hármass egységbe nem férnek be az átmeneti típusok.

2 nagy rassz és 3 formacsoport fordul elő Afrikában.

- ❖ Negrid,
- ❖ europid (mediterránium, Nílus völgye, Szahara),
- ❖ etiopid (Etióp felvidék),
- ❖ bambutid (K-Afrika),

- ❖ khoisanid (D-Afrika, ők vándoroltak túlnépesedéskor), bevándorlók (fehérek, arabok, indiaiak, indonézek). Coon szerint Afrika népessége a legzavarosabb.

A megkülönböztetés alapjai az ismertetőjegyek:

Pigmentáció – védő hatású, a haj is megszűri az UV sugarakat. Fekete szín a jellemző, É-Afrikában vannak fehérebbek, de sötétebbek tölünk. A feketék közt is különbség.

- ❖ Sötétfekete (grafit): Ny-Szudán, D-Csád, Zambézi mellett, Mozambik.
- ❖ Csokibarna: Közép-Afr.
- ❖ Vörösesbarna: pigmeusok az esőerdőben. Sárgásbarna: hottentották, busmanok.

Hajszín – általában sötét, a világos hajúak vagy albínók, vagy európai vér. Ritkábban öszülnek mint az európaiak, ez összefügg az átlagéletkorral is.

Szemszín – barna, sötétbarna, fekete. Szemük fehérje sárgásbarna, barna is lehet. A pigmeusoknak kékesfehér.

Szőrzet – nagy változatosság nincs, sötét színű, fekete vagy barna

Haj minősége –

- ❖ negrideknek mindig gyapjas, kemény szálú,
- ❖ az etiopideknek göndör vagy gyapjas,
- ❖ a khoisanidoknak fil-fil hajtípus. Az europideknek gyorsabban nő mint a negroideknek. A haj keresztmetszete a negrideknél babszem alakú, europideknél ovális. A szakáll az europideknél sűrű, a negrideknél ritka.

Fej és arcformák – gyakran összefügg a termettel (de bambutid: kis termet nagy fejjel), csoportokon belül is változatos. Lb index határozza meg, hogy egy ember milyen fejű. Ha a tarkó-homlok aránya 75–76: hosszúfej (dolibokefál), 76–85: középfej (mikrokefál), 80–81: rövidfej (branikefál). Afrikában hosszú és középfejűség, negridekre a kókuszfejűség jellemző.

Arcindex az arcmagasság járomcsont méretéből. Hosszú-keskeny: Atlasz, Szahara, Etiópia; közepes-széles: legelterjedtebb; háromszögletű: khojok, kerek: pigmeusok. Alveoláris prognatia: homlokközép és a felső állkapocs legfelső részének eltérése, amely jellemző a negridekre.

Szemforma – jellemző a keskeny szemrés, a napsütés miatti védekezés a Szaharában, a khojszanoknál rasszikus tulajdonság.

Orrnagyság – szélesség és magasság aránya, hosszúorrú: Afrika szarva, északon; lapos-középorrú: Közép-Afrika; extrém lapos orr: esőerdők; D-Afrikában mindenki laposorrú.

Szájforma – a keskeny még É-Afrikában is ritka, a vastag és a duzzadt a jellemző. Határozott szélek, szegély, legjellegzetesebben elütő bélyeg.

Fülméret – negrideknek kisebb mint az europideknek, a korral együtt nő.

Testfelépítés – átlagosan 140–180 cm, 140 alatt törpe, 180 felett óriás, átlagosan a nők 10–12 cm-el kisebbek. Afrikában teljes a skála, pigmeusok: 140 cm; busmanok: 155 cm; nuerek, csádiak: 185 cm.

Testarányok – általában Bergman szabály: a függelékek melegben kicsik, hidegben nagyok, kivétel a pigmeusok. A pásztornépek mindegyike hosszúlábú. Bantuk, pigmeusok zsírfarúak, a comb belső része is zsíros.

Bőr-léc rendszer –

1., a tenyér-ujj: 3 fő forma: hurok, ív, örvény. Afrikában a hurok a legjellemzőbb forma, kivéve a pigmeusokat és a khojszanidokat, náluk ívminta.

2., tenyérvonalak: majombarázda, amikor két vonal metszi egymást. Mongoloidoknál 4–21%, negrideknél 3–5, bambutidoknál 35–38%, khojszanidoknál 13–14%.

Vércsoport; Afr: nincs AB, 65% 0-ás vércsoportú. Az Rh pozitív északról dél felé nő. Bizonyos betegségekkel szemben ellenállóbbak (sárgaláz, malária, nemibajok), kevésbé ellenállóak a gyomor- és bélbajokkal szemben. Nagy a tűréshatáruk a fájdalommal szemben (a bokszt, a futás ezért megy nekik)

RASSZOK

Europidek

Szaharától Északra élnek, késő paleolitikumban vándoroltak be, 2 csoportjuk: **arab és berber**. Világos a bőrszínük, erős szakáll és testszőrzetük van, orruk kiáll az arcból, keskeny, egyenes vagy görbe. Sok az A vércsoport. Mediterrán csoportok **Szuezen keresztül mentek be Afrikába ie. 8–9. évezredben** (ők az óeropidek), iu. 7. században az arabok mentek be Afrikába.

Óeuropidek Marokkótól a Vörös tengerig. Hezzáni, tuareg – karcsú termet több 0-ás vércsoport. Gibraltáron kék szem, szőke haj. Egyiptomi falképeken szőke líbiaiak.

Arab invázió, kevésbé keveredtek, gyorsan terjeszkedtek (berbereket visszaszorították a hegyekbe), vallásilag is. Arabok – sötét bőr, vékony, horgas orr, keskeny arc, mandulavágású szem.

Negridek

Afrika őslakossága. Sötétbarna-fekete bőr, sötét szem, sárgásbarna szemfehérje, sötét, gyapjas haj, erős állkapocs, nagy fogak, széles, duzzadt ajkak, széles orr nagy orrcimpákkal, rövid törzs, hosszú láb, változatos testmagasság és izomzat, 0-ás vércsoport. Tipikus alveoláris prognatia.

A negridek kialakulásához nincs bizonyíték, ők a legfiatalabb csoport, nem afrikai kifejlődésűek. Ny Szudánból a legrégebbi maradványok, 7000 éve innen szétvándoroltak, 4000 éve Szenegáltól Etiópiáig a part mentén mentek délre

Szudanit (szudáni) – Tipikus negridek. közepesnél magasabb, izmos, sötét-fekete bőr, hosszú fej. ovális arc, erős alveoláris prognatia, széles lapos orr, széles duzzadt ajak, ritka szőr, – ők az extrém negridek. Törzsek: wolofok (Szenegál).

Erde négerék (hüleidek) – Sötét-barna bőr, közepes–alacsony termet, rövid fej, erős szőr, szakáll. Kongó, Gabon és Angola vidékén élnek.

Nilotidek (nílusi) – Közel állnak az etiopoidekhez, negrid kör körül északon, szudanid körül. Igen magas, 180 cm felett, vékony inas termet, hosszú láb, sötét bőr, hosszú fej, hosszú vékony arc, csekély alveoláris prognatia.

Kafrid – Minden negrid, akit nem tudnak besorolni, változatos magasság, bőrszín.

Formacsoportok:

Etiopidek

Europid alkat – negrid bőr. Keskeny arc, egyenes orr. Vita a származásról. Az egységes karakter hosszú fejlődés eredménye – nem keveredtek (ellenkező esetben kimutatható lenne a recesszíven örökölhető jelleg, ami 2500 év alatt csökkenne 1 % alá). Azért vannak keverék jellegei, mert a homo sapiens legkorábbi formái, megőrizték az ős-

forma jegyeit. Régebb óta él Afrikában, mint a negrid – szaharai ásatások szerint.

Földrajzilag körülhatárolhatók, antr. és kult. különbségek. Etiópia, Afrika szarva, K-Afrika felföld a Tóköz, 1-2 csoport a Szaharában. Núbiai bendzsák északon, szomáliai gallák keleten. Délen himák, maszajok, középen hausszák, nyugaton fulvák.

Nilóták, etiopidek és negridek közti átmenet. Nagyon nagy termet, keskeny alkat, erősen hosszú fej, keskeny arc, egyenes orr, erős áll, keskeny ajak, vöröses-bronz bőr.

Khojszanidok

Khojok (csúfnevük a hottentotta), szanok (busmanok – bozótemberek).

A negrid és a mongol rassz határán, a negridektől elkülönülve élnek DNy Afrikában. Nem keverékjelleg, vágott, duzzadt szemhéj, nincs mongolredő, **szanok – ősfoma, khojok – átmeneti forma.**

Szanok

150 cm átlagos magasság, hosszú törzs, rövid láb, kicsi, keskeny kéz és lábfej, hajlam a csípőficamra, zsírfarúság a nőknél, sárgásbarna bőr, erős ráncosodás, fil-fil haj, hiányos testszőrzet (ez negrid vonás), boltozatosan hátrahajló homlok, egyenesfejség (ez Europid vonás), szögletes arc, kiugró járomcsontok, rövid, széles lapos orr, kicsi, széles, cimpa nélküli fül, A vércsoportúak.

Khojnok

Magasabbak a szanoknál, keskeny termet, magasabb homlok, nagyobb zsírpárnák, orruk kevésbé széles, jellegzetes ráncok – hottentotta redő a homlok közepén, háromszög alakú arc, alveoláris prognatia.

Régen mindkét faj elterjedt lehetett, de a bantu nyomás miatt visszaszorultak. A negrideknél ősbbe (D és K Afrika: kőkori leletek), állattartók, de a törpenövés új fejlődés eredménye (a korai leírások még normál termetet írtak le).

Bambutidok

Pigmeusok – faros vagy törpeember. Negridekhez tartoznak, esőerdő övben élnek, twidek a másik nevük. Valamilyen ősnép maradványai, a szavanna övből szorultak ki, helyi kialakulásúak. Nincs kapcsolatuk az Andaman szigetek törpeivel.

Apró termet (férfi átlag 144, női 137 cm) hosszú törzs, rövid végtagok, nagy fej, kis kéz, zsírfarúság. Haj: kevés fil-fil, több gyapjas. Erős szőrzet, szakáll, sárgás-vörös-barna bőr, világosabb a negrideknél, rövid fej, világoskék szemfehérje, erős prognatia. Széles ajkak, széles lapos rövid orr, A és B vércsoport, keveredés a negridekkel.

Csoportjai: Ituri bambutidek, Tóközi csoport – batuák, nyugati bambutidek a Kongó torkolatánál.

Madagaszkár lakói

Bevándorolt negridek és mongoloidok, rátelepedett arabok, indiaiak, fehérek. **Kafraid csoport**hoz illeszkednek, negrid, etiopid és khojszanid vonások. **Nyugaton negridek, keleten mongoloidok** (Indonéz szigetekről). Jelenleg a mongoloid a domináns. Sárgaréz bőrszín, lapos ovális arc, kicsi orr, mongolredő, egyenes haj.

NYELVEK

I. Sémi-hámi nyelvcsalád

kushita nyelvcsalád

Tőhajlító nyelvekhez tartozik (a többi afrikai nyelv agglutináló)

Sémi: héber, arámi, máltai, arab. Etióp Sémi: héber, arámi, máltai, arab. Etióp nyelvek:

- ❖ geez (kopt)
- ❖ amhara (Etiópia államnyelve)
- ❖ tigrinya

Hámi: berberék → tuaregek, kabilok

Kusiták → szomáliak, galla, omo

II. Khoisan nyelvek

Afrika legősibb lakói, nagyon régen kialakult nyelv. Kevesen beszélik. A khoi (hottentotta) és a szan (busman) törzsekből alakult ki.

- ❖ Ragozó nyelvek
- ❖ Politon
- ❖ Egy-két szótagos szavak
- ❖ Három nyelvtani nem
- ❖ Kettős számnév
- ❖ Csettintő hangképzés

III. Ausztronéz

Madagaszkár szigetén államnyelv. Arab betűs írás.

IV. Kongói-Kordofáni

1. Niger-kongói

- ❖ Nyugat-Atlanti: full: 35 névszói osztály, nincs zenei hangsúly
- ❖ Monde: A mandingóból származik. Mali, Ghána, Burkina Faso lakói beszélik. 190 szótagjel. Eltérések a nyelvjárásokban, északon bonyolult mondat szerkezetek, délen nagyobb zeneiség. Fontos a szórend. A mandingó közvetítő nyelv, a XIV. szd-i Mali államnyelve volt.
- ❖ Gur: 76 nyelv tartozik ide, pl.: dogon
- ❖ Kva: Guineai-atlanti part, joruba, fon, ibo. Heterogén népesség, írásbeliség és irodalom (Soinka, Nobel díjas), a zenei tónusnak nyelvtani jelentősége van. Nyugat-Afrika legnagyobb nyelvcsaládja.
- ❖ Benue-Kongó: Félbantu, bantu, bantuid nyelvek
- ❖ Adamani: Zande (nyam-nyam). Átmenet a bantu nyelvek felé.

2. Kordofáni-Csádi

A csádiak nem alkotnak egységes csoportot, 106 különböző nyelv alkotja

- ❖ Hausza: Két csoport, Ny és K. A keleti, a kano közvetítő nyelv Ny-Afrikában. Sok sémi-hámi beütés, átmeneti nyelvcsoporthoz tartozik, nincs névszóösszetétel, tonalitás, van írásbeliség, XIV–XV. szd. arab hatás, arab írásjegyek.

V. Nílusi-Szaharai nyelvek

- ❖ Songhai
- ❖ Kanuri: Kanem és Borno nyelve, fontos a zeneiség
- ❖ Kelet-szudáni: Núbiai Nílus menti területen Egyiptom és Szudán közt
- ❖ Nílusi: Nilohamita, lo
- ❖ Dinkák, Sirukok: Különböző hosszúságú magánhangzókat használnak
- ❖ Maszály

Félbantu nyelvcsalád

A szókészlet legalább 20 %-a bantu.

Atlanti partvidéktől a Csád tóig a szudáni-guineai nyelvcsalád tagjaival keveredés. Több csoport: Keleti – Nigéria, Kamerun, Középső – Benin, Togo, Ghana, Elefántcsontpart, Burkina Fasso,

Nyugati atlanti – fulbe nép, névszó osztályozási rendjük nagyon sok, hovatartozásuk vitatott.

Bantu nyelvcsalád

Legnépesebb, 6–800 nyelv, vitatott eredet, új keletkezés.

- ? Egyik verzió szerint az őshaza Kamerun, mert a legtöbb archaikus elem a bantu nyelvben az elzárt területeken élőkénél maradt fenn. Kongótól északra két kulturális jelenség, a vas és a földművelés megjelenése. Robbanásszerű fejlődés, népesség nő, szétvándorlás 1000-ban, Guineai öbölbe, Namíbiába, az erdőket megkerülve délre és keletre.
- ? Második verzió: Kongó keleti medencéje az őshaza, mert itt a legegységesebb az alapszókinccs.
- ? Harmadik verzió: K-Szudán az őshaza, kordofáni sziget-hegyek, itt nincs intenzív földművelés, inkább menedék, kereskedelmi utak által kísért népek elől.

Doke rendszere

- ❖ *É-Ny bantu nyelvcsoporthoz*
- ❖ Földművelés, pigmeusokkal kapcsolatban állnak.
- ❖ *É-K bantu nyelvcsoporthoz*
- ❖ Kenya, Tóköz, Tanzánia. (luganda-nyelv, baganda-nép, uganda-ország). Uganda, Viktória tó környéke, Kenyai magasságok, Kilimandzsáró népei, kambra nép, csagga törzsszövetségek, kikuju – Kenya államalkotó népe.
a leghíresebb nyelv a Szuahéli. 50 millió ember beszéli, 5 milliónak az anyanyelve. Pidzsin nyelv. Bantu+arab, majd angol és német hatás. 11 névszói osztály van
- ❖ Ny bantu, kongói nyelvcsoporthoz
Kikongó – közvetítő nyelv, a legrégebb óta tanulmányozott.
Lomongó – az utóbbi 100 évben expanzívan előretört
Lingala – Kongó hivatalos nyelve (pidzsin) a szuahéliből a kikongóból és a franciából, nem kötődik népcsoportokhoz
- ❖ Központi nyelvcsoporthoz
K-Zaire, Zambia. Luba nyelv – Magyar László ezen a vidéken járt. A khojszan, bambutid népeket ők szorították ki, a sok cecelég csökkentette az expanziót.

- ❖ K bantu nyelvcsoporth
É Mozambik, Tanzánia. Szuahéli – bantu alap, arab hatás és angol szavak eltorzítva, ismert nyelv. Nyamvézi, szukuva nyelvek – keleti kereskedelem hatása. Nyasza, hehe – suahéli befolyás.
- ❖ D-K bantu nyelvcsoporth
Mozambik. A bantuk által utoljára elfoglalt rész, keveredés, a zulu törzsszövetség ellenáll a gyarmatosítóknak. Hosza (kaffer – a hitetlen szóból), venda – Zimbabwe királyság népét alkották, zwana – Becsuánföld lakói a Kalahári peremén, nyelvileg és kulturálisan egységes, itt nem dúlt polgárháború a . Itt hatott a csettintő nyelv leginkább a Bantukra
- ❖ Ny bantu nyelvcsoporth
Namíbia, Angola. Herero – ellen tudott állni a gyarmatosításnak, bundu.

Afrika története

= az emberiség történetével, mert Afrika = az emberiség bölcsőjével (Darwin). Ott ahol az emberhez legközelebb álló emlősök élnek, majom, gorilla, onnan származik az ember (Welles). Máshol tártak fel leleteket (Jáva, Peking, Cro Magnon), mert Afrika nem volt alkalmas a terepkutatásra.

Létezik egy időbeli rés az ember és a majom között, kb. 30 millió év. Az indiai Ramapithecus 15 mill. éves, ilyet Kenyában is találtak. Miocén korban, 1 mill. év, Proconsul ősmajom, nem tekintették az ember ősének. 1931 Viktória tó szigetén talált első proconsul, minimum 25 mill. éves, majomfogazat.

Wilson és Sarich elmélete: Vércsoport vizsgálatok majom és ember között, a vérfehérjében kicsi a különbség, tehát nem 5–7 mill. évvel ezelőtt váltak ketté. De a legrégebbi emberi tárgyak csak 2,5 mill. évesek. Darwin szerint az eszközkészítés hozta magával a két lábon járást, új elméletek szerint ez fordítva van. A miocénben esőerdő borította Afrikát, 12–14 millió évvel ezelőtt kiemelkedett a K-Afrikai magasság, ligetes erdő keletkezett (szükséges a két lábon való járás, könnyebb így a helyváltoztatás és az élelemszerzés), közben a Ny-Afrikai árokrendszer kettévágta a majmok populációját. A keleti csoportból lett ember.

A taungi gyermek 2 mill. éves, felegyenesedett tartású, a koponyaalap már alul van, volt öreglyuk is. Számtalan ősmajomleletet is találtak, australopithecus africanus és australopithecus robustusokat, amelyek fogazatuk alapján növényevők. 1959-ben Leakey újfajta australopithecus lelete É-Tanzániában, az australopithecus boisei. Nagy őrlőfog, kis agyvelő, nagy termet. 1960-ban J. Leakey 50%-kal nagyobb agy mint az australopithecusnak, kisebb fogak. Homo habilisnek tekinthető, megjelent a másik ősi ág is Afrikában. A homo faj 2 mill. évvel ezelőtt alakult ki – nagyobb agy, kisebb fog, nem halt ki. Az australopithecus 1 mill. évvel ezelőtt eltűnt. 2–3 homo faj 4 australopithecus mellett. Van-e kapcsolat? Két tézis erre:

1. australianopithecus afarensis
 (egyikből fejlődött ki a másik)
 aust.p. boisei aust.p. africanus
 aust.p. robustus
 homo habilis
 homo erectus
 homo sapiens

2. australianopithecus afarensis homo species
 (párhuzamosan fejlődött ki a kettő)
 aust.p. boisei aust.p. africanus homo habilis
 aust.p. robustus homo erectus
 homo sapiens

Az australopithecus két lábon jár, a fán él. A homo két lábon jár, áll, van egyensúlyrendszere. 2–4 mill. év: a homo nemzetség kialakul, de maradványok nincsenek 1 mill. éven keresztül. 1 mill. évvel ezelőtt kihalt az australopithecus. Létezett-e egy iparos homo és az australopithecus egymás mellett, ki használt eszközöket, a kézforma alkalmassága tette rá?

Homo nemzetség – 2–2,5 mill. év, homo habilis, eszközkészítés, húsevés, darabolás. Nem teljesen emberszerű. A homo erectus már az, bár korai szakaszban a fogai alapján még nem tekinthető annak. Társas viselkedés, nemi dimorfizmus. A homo patrilokális szervezete, hímek együtt, nőstényeket magukhoz vették, nincs csoporton belüli harc. Húsevés (előnye a nagyobb energia, a csontszerkezet megváltozik: australopithecus – a kúpalakú mellkas miatt nem tud sokáig futni, míg

a homo hordó alakú mellkasa ezt lehetővé teszi). A páviánoknak ugyanaz az élettere, mint az australopithecusoknak, így kiszorították őket.

Homo erectus 2 mill. évvel ezelőtt terjedt el. Zsákmányolószerű életmód, növényi a fő, hús a melléktáplálék. Nő gyűjtöget, férfi vadászik (kulturális evolúció a munka és zsákmánymegosztás). Kő és csontszerszámok. A csontokból kiderül, hogy dögevésből is élt.

Homo sapiens 35e évvel ezelőtt, fejlett kéz, nyelv. Kialakulásáról 2 elmélet: 1., Több központú evolúció Homo sapiens mindenütt, ahol homo erectus is volt. 2., Egyközpontú evolúció Egyes helyeken a sapiens nem tudta kiszorítani az erectust, pl neandervölgy, ahol a sapiens leletek öregebbek a neandervölgyiekénél. Így csak egy helyen fejlődött ki a sapiens, Afrikában.

A 2. hipotézis elfogadottabb. Anatómiai bizonyítékok: a., A fosszilis változatok nem földrajziak, hanem átfogóbbak. b., A folyamatos fejlődés a leletekből nem mutatható ki. c., A Bergman szabály szerint melegben kellett kialakulnia a sapiensnek. d., A legrégebb sapiens leletek Afrikában és a Közel-Keleten. A genetikai bizonyítékok: a genetikai anyagban kimutatható a beltenyészet, viszont a genetikai áramlás nem bizonyított. A molekuláris genetika mikrokondriumokat vizsgált, ebből kiderült, hogy az ős Afrikába élt tízezer fős populációban. Kulturális bizonyítékok: Az eszközleletek száma 0,5 mill. évvel ezelőtt megszorodott (12-ről 60-ra). Művészeti emlékek 35e évvel ezelőtről vannak. Európába Közel-Keletről, Közel-Keletre Afrikából kerültek.

Hogy tűnt el a homo erectus? Erőszakos úton: Zubrow szerint 100 tulajdonságból 98-ban azonos a két populáció (2%-kal fejlettebb a sapiens, ezer év kell, hogy a fejlettebb kiszorítsa a fejletlent). Ellenért: nem biztos, hogy az embertípus együtt járt a tudásbeli különbséggel.

Afrika minden népe bevándorolt. Negridek 8–10e év, busmanok 35e év, Szaharától északra 3e év, délre még később. Ok: A természeti viszonyok jók voltak (nedvesebb volt az éghajlat, de 6e évben szárazodás kezdődött). A központok nem érintkeztek egymással, beltenyészetek alakultak ki.

Kulturális innováció – 1., nem helyi növények terjedtek el, elsősorban Közel-Keletről. Afrikai növény az afrikai rizs, gabonacirok, köles. 2., Ázsiából jam, táró, banán elterjedése, erdős vidékeken lehetővé tette a

termelést. 3., A XV. szd után Amerikából kukorica, földimogyoró, manioka.

Helyi központok: Ny-Szudán és Etiópia (Arábiával kapcsolat, innen a kávé, kereskedőutak a Szahara mentén, segíti a mezőgazdaság elterjedését). Vasművesség: kívülről érkezik, K-ról Ny-ra, kell az erdőirtáshoz, ie 2000 Anatólia, ie 900 Etiópia, ie 500 Afrika. Afrika kihagyta a bronzkort, nincs lépcsőzetes fejlődés. A vas és a fejlett mezőgazdaság együttjárt a bantu terjeszkedéssel.

Állattartás: Marha: Közel-Keletről, jelentős, az erdők (cecelégység) megkerülésével D-re is eljut, húsevés terjed, bantu hatásra tejtermelés. Teve: isz körül, gyorsan terjed, segíti a Szahara benépesülését, a kereskedelmet, az új államok kialakulását.

Államok kialakulása

A Szahara sorompó, a teve segít átszelni. Szaharában só, Száhelben állatok, szavannában növények. Közöttük kialakul a kereskedelem. Etiópia, Ny-Szudán a mediterrániummal. Arab hódítás, keresztények (Etiópia és Axum keresztény lett).

A kialakulást meghatározza: Védelem – a letelepültek védelme a nomádokkal szemben (nekik legelő kell, koncentrált erő, mozgékony-ság), a letelepültebbek többen vannak, akadályozzák a nomádok szabad vándorlását, kialakul az erőt összefogó szervezet, az állam. A nomádokat segítette a vallás (arabok 622, hódítás Európában, nomád alapú katonaság, arab nyelv terjeszkedése, 8–18. szd erős terjeszkedés Afrikában, az afrikai keresztényeket elvágták a külvilágtól). 12–13. szd az indiai kereskedelem visszafejlődik, arabok dél felé is terjeszkednek, berbereket iszlamizálják.

Szudán – két királysága: Takrül (iszlám), és Ghana (törzsi vallású). Kanem királyság a Csád tónál, kereskedelmi utak ellenőrzése. 14–15 szd arabok vándorolnak be Szudánba (É-Szudán iszlám, D-Szudán törzsi vallás). K-Afrikában kereskedelmi központok, Kiliva, Mogadishu, szuahéli kultúra (arab nyelv és írás, de bantu nép).

Ghana – csúcs a 10 szd, lazán összefüggő egységek, önrendelkezés, nincs egységes jogrend, Niger felső folyásánál, A Szaharai utak ellenőrzése, arany ezen a vidéken át (bányák a Niger forrásánál Banbu, Buré, Asanti)

Mali – aranybányák ellenőrzése, Gambia völgyében tengeri kijárat, sótermelés a tengerből.

Szonghai – 16. szd, ellenőrzés a Szaharai sóbányák felett, nomádok támadják, erős függés a csapadéktól, aszályok, 17. szd 7–10 évente, 18. szd-ban 5 évig tartott, éhínségek, állam bukása.

Zimbabwe – 15. szd a csúcs, a karaugwe helyi nép alapította, réz és aranybányászat, maguk kereskedtek az ércel az Indiai tenger partján, portugál behatolás után két részre (É és D) szakadt

K-Afrikai államok – csak szájhagyomány, európai hatás, kereskedelem Indiával, Kínával.

Ny-Afrikai államok – Ék felől könnyű eljutni a tengeren, de nem fűj visszafelé a szél (Csontváz part – sok zátonyrafutott hajó, Cape Town – viharos idő).

A gyarmatosítás előzményei – A portugál Tengerész Henrik újításai, karavella, mozgatható latin vitorla, klinkel palánkzat, 1440-ben felfedezik, hogy nyugati szél is van visszafelé. Portugálok az első gyarmatosítók, partokon hajóznak, cél az aranykereskedelem, monopóliumok kialakítása, rabszolga kell az ültetvényekre.

Török előrenyomulás, 15. sz. mediterránium, Egyiptom, fegyverkereskedelem, 1540-ben Abesszínia, Etiópia megtámadása, területszerzés. A portugálok nem tudnak erős államot létrehozni, céljuk a rabszolgaszerezés.

Rabszolgakereskedelem – Amerikában a helyi lakosság kevés, beteges, hagyománya van a rabszolgaságnak, intenzíven kihasználható munkaerő kell. Először bűnözők, nincstelenek, majd indiánok, végül afrikaiak rabszolgasága. Afrikaiak ellenállók a betegségekkel szemben, el vannak szakítva környezetüktől, ritka a szökés és lázadás. A szállítók maguk is afrikaiak, csúcspont Ny-Afrikában a 18. szd-ban (Aranypart 10–20 km-ként egy állomás, Dahomeyben az uralkodó ad el rabszolgákat). Egók rabszolgakereskedő városokat alapítanak, arók vallási típusú rabszolgasága (Biafra), a Luanda királyság rabszolgakereskedésből él. K-Afrikában a rabszolga-kereskedelem a 19. szd-ban lendül fel, Arábia, Perzsia felé, Karib szigetekre, Brazíliába (Észak Amerika már fedezni tudta a természetes szaporulatból a szükségleteket, Barbados beltenyészet).

Az afrikaiak először hadifoglyokat adnak el, emiatt háborút is indítanak, cserélnek fegyverért (8 fegyver = 1 rabszolga). Ez a folyamat nem zúzta szét teljesen a tradicionális kultúrát.

Gyarmatosítás előtt – rabszolga-kereskedelem után – felfedezők a nagy folyók mentén, másodlagos birodalmak, európai haditechnika, zulu hadsereg, (Dindiswaju löfegyverek nélkül is szervezett hadat épített fel, kiképzés, korcsoportos rendszer, beavatási szertartás). 1818-ban meghal, utódja Saka továbbfejlesztette a rendszert és a szomszédokat is leigázta.

A búr birodalom – 17. sz.-ban holland K-Indiai Társaság, ellátó központ a Jóreménység foknál, eredetileg itt khojszok éltek, kellemes az éghajlat, a búrok holland telepesek színes leszármazottai, észak felé hatolnak, területet szereznek, megjelennek a britek, a búrok után mennek északra (Orange Free State).

Egyiptom – 18. szd vége, törökök gyengülnek, Muhamed Ali függetlenségi mozgalma, katonaság modernizálása, terjeszkedése Szudán felé egészen Ugandáig, törekeny adminisztráció, rabszolgaság részleges megtartása. 19. sz.-ban angol hatás, pénzügyi függőség, segítség 1881-es Mahdi felkelés leveréséhez (Kitchener tábornok).

Nyambézi (Tanzánia) – másodlagos birodalom, nő az elefántcsont ára, befelé terjeszkedik, függ az európai technikától, gyarmatosításkor (1860 angol) összeomlott.

Ny-Afrika – iszlám hatás, tanítók terjesztik a hitet, a Quadriga testvériség, iszlám szellemiség, nincs hivatalnok réteg, önrendelkező helyi csoportok, az elit a 17. szd-ra erősödik, a tanítók már gyakran fulbék, a világi vezetők ellen dzsihád, haussza városállamokban vallási felkelések, Nigériára, Kamerunra kiterjedő iszlám, kereskedelemmel foglalkoznak Európa (haditechnika) és Afrika (gumi, pálmaolaj, fa) között.

A gyarmatosítás okai

- ❖ európai katonai technikák fejlődése
- ❖ az új orvosi találmányok lehetővé teszik a klíma elviselését
- ❖ csökken a gyarmatosítás költsége, feltörekvő európai hatalmak
- ❖ ipari nyersanyagok iránti szükséglet
- ❖ a másodlagos birodalmak szétesése, hazai kereskedők védelme.
- ❖ 1899–1902 búr–angol háború, benini háború.

Beindul a gyarmatosítók versenyfutása, a gyarmathatárokat önkényesen húzzák meg.

Szabad államok – Kongó: csak 1884-ig, addig a belga király társasága felügyelt rá.

Libéria – felszabadított rabszolgák alapították, az ott lévő törzsekkel háborúk.

Etiópia – 3 állam (francia, angol, olasz) érdekszférájában Meredik császár ügyeskedik, sőt ő is hódít törzsi területeket.

Dél Afrika – búr háború után fehér kormányzat, fémbányászat miatt gazdagság. Gyarmatosítók taktikája

- erőszakos fenyegetés,
- adminisztráció kiterjesztése,
- beavatkozás belső háborúkba (fanték háborúja),
- egyezkedés helyi csoportokkal,
- vezetők lefizetése,
- beruházások vagy térítések, majd azok megvédése katonai erővel.

Fő attitűdök

- Konzervativizmus: Afrikának hasonlatossá kell válnia Európához teljes mértékben,
- Paternalizmus: Az afrikaiakat vezetni kell, mert alacsonyabbrendűek, úgy kell kezelni őket, mint a gyerekeket.
- Baaskap: faji szempontból alacsonyabb rendűek, fejlődésre nem alkalmasak, nem képesek átvenni az európai kultúrát és sajátot sem tudnak létrehozni.
- Aparthei: a paternalizmus és a baaskap ötvözete. Az európaiak és az afrikaiak nem keveredhetnek egymással.

A gyarmat működtetése – indirekt uralom a helyi vezetőkön keresztül, kevés bürokrata, csak kiigazítása a helyi politikai rendszernek, vasútépítés (célorientált, nem szisztematikus), nyersanyag kiaknázása, iskolázás, orvosi rendszer, gyarmati önfenntartás elérése, monokultúrák (arany, kakaó, kávé), emiatt a világgazdasági válság idején pangás, az ázsiai ültetvények előretörnek.

Következmények – etnikai határok fellazulnak, bevándorlások, európai technika, átalakulnak a vallások, az utak köré szerveződik a népesség.

Függetlenség elnyerése – II. vh után kivonulnak a gyarmatosítók, Angola és Mozambik: harcok, az utolsó 1980 Sp kimegy Spanyol-Szaharából. Utána probléma, tribalizmus (törzsi összetartozás) vagy

nacionalizmus (ország összetartozás) legyen? Afrikában az országok nem nemzetek, egy országban több nép (Nigéria: ibó, haisza, joruba – 1967-69-ben háború), egy nép több országban (szomáliak: Szomália, Etiópia, Kenya) – háború Szomália és Etiópia közt.

Francia gyarmatok – 1958 de Gaulle választást kínál, teljes függetlenség azonnal vagy Fr Nemzetközösség, így Fr segít továbbra is.

Spanyol, portugál gyarmatok – kemény függetlenségi harcok (Angola, Mozambik), a Szu is segít. Belgák – függetlenség Zairének 1955-ben, Lumumba kommunista segítséggel hatalomra jut 1960, 1960–65 polgárháború, 1965 Mobutu hatalma.

Mai problémák – kevés az állam iránti lojalitás, nincs afrikai belső szolidaritás, a törzsek egymás ellen, sok katonai megoldás, az egyetlen szervezet a hadsereg, nincs demokrácia, hagyomány vagy modernizáció.

NÉPEK ÉS KULTÚRÁK

Zsákmányolók

Kalahári zsákmányolók – busmanok (kvizi, hegyi, dama, dorobo).

Esőerdei zsákmányolók – bambutidek, Kongó és Ruanda területén élő pigmeusok.

Állattartás

Száraz szavanna (félsivatag) pásztorai – kevés növénytermelés, tök edénynek, dohány, DNy-Afrika: khoi hottentották, hererók; ÉK-Afrika: zimba, kelesi hushiták, maszájok; É-Afrika: tuaregek, bizonyos arab népek, fulbék, fulanik.

Földet is művelő pásztorok – jellemző a nagyállattartás, köles termesztése, Dny-i és DK-i bantuk (Namíbia, Botswana), nilóták.

Pásztorarisztokrácia a földművelők felett – etiopoidek uralják a negrideket a Tóközben.

Pásztorkodó földművelők – ásóbot és kapa, DNy-i bantuk, mbunduk, DK-i bantuk, csongák, Középső bantuk, tongák, ilák.

Ültetvényes földművelők

Szavannai földművelők – ásóbot, kapa, ültetvényes gazdálkodás, É, ÉK-en marhatartás (nincs cecelégy). Két csoport: 1., száraz szavannaiak – a marha presztízszállat, D-Tanzánia, É-Szudán, szigethegyek; 2.,

nedves szavannaiak – marha nincs (cecelégy), nem gabona, hanem gumósok, táró, jam, manióka, banán, kukorica, köles, galériaerdők, vadászat és halászat is, D-Szudán, Kongói medence D-en, Viktória tó, K-i partvidék.

Esőerdei ültetvények – ásóbot, kapa, dugványos, gumós növények, kukorica, afrikai rizs, nem raktároznak, gyakran folyó mellett vannak (vízi szállítás), nincs marhatartás K-Guinea kivételével.

Ekés földművelők – Etióp területek, nagyállatok teherhordásra és igába, szemestermény, búza, árpa, gabonacirok. ÉNy-i Magreb országok berberei, Nílus menti oázisok (öntözés Nílusvízzel).

Magreb országok ekés földművelése: Marokkó, Algéria, Tunézia

Mediterrán kertművelés – oázisokban datolya.

Madagaszkáriak – minden megvan, ami Afrikában, K-en esőerdők, D-en szavanna.

Kultúrprovinciák

(Baumann szerint) a földrajzi környezetre ráépült fizikai, antropológiai, nyelvi, kulturális jelenségek: a gazdasági forma, építkezés módja, viselet, társadalomszerkezet, átmeneti rítusok, vallás, művészet.

1. száraz szavannai zsákmányolók – száraz szavanna, félsivatag, fás vegetáció, homokos altalaj, a javakat a környezet határozza meg. Hordaszerkezet, ritka poligámia, munkamegosztás a családban. Környezethez képest fejlett technika, kiváló vadászok, víztároló szervek kiépítése, a javak intézményes elosztása. Felosztásuk nyelv szerint (legismertebb a !kung), legnagyobb társadalmi egység a horda, összetartozás-tudat, egymás közt házasodnak. Kalahári területén 10–12 horda, vándorlás (akár 100 km is) a főnök vezetésével a növényeket keresve (víztartalmú gumók, dió), a hús kiegészítés, minden hordának saját terület (átjárhat rajta bárki, de az ott lévő élelem hordatulajdon), gyűjtés a nő feladata, férfi vadászik és a nagy gyűjtésekben segít. Magánvíz és hordavíz megkülönböztetése. Csoportos vadászat, mérgezett nyíl, hús presztízsértéke, egyenlő elosztás, mindenki kap minden vadászatból. Épület fűből, vesszőből szél ellen, nő készíti, az otthon = tűzzel. Csont és faeszközök, nincs felhalmozás. Asszony 3 gyerek után visszamehet. Mindenkinnek saját név, öröklődik, azonos név rokonságnak számít, házasság már gyermekkorba is, kétistenhit, Nagyisten, Kisisten.

2. khojok – hottentották – kevert népesség, Orange folyó mellett, állattartás és vadászat. Apai jogú klánok, vének tanácsa, törzsfőnök öröklés szerint, kunyhócsoporthoz klánok szerint, monogámia, patrilocális, házassági szertartások, orvosságos ember, a vizelet áldásosztó szerepe. Bőrruha, szandál, nincs iparos, mindenki magának készíti, fazekasság, fém nem jellemző. Nők fejik a marhát, tejtermékek. Szokás egy ujjperc, egy here eltávolítása. Halottkultusz, a szellem visszajöhet, felsőbb lény képzete (Elób), őskultusz, ősapa gondoskodik a közösségről, Holdtisztelet.

3. D-Ny-i bantuk – átmeneti jellegű csoport, tulajdonságaikban a D-Afrika középső részén élőkhöz hasonlítanak. Anyajogú társadalom, szabad státusz a nőknek, női beavatási szertartások. Pásztorok és földművelő népek között élnek. Marhatartók, állat presztízsértéke, menyasszonyvásárlás marháért. Nem tipikus: száraz Namib sivatag – folyóparton állattartás; Száraz szavanna – pásztorkodással is foglalkozó növénytermelés (köles); magasföld – földművelés, kedvezőbb mint az előző, marhatartás, gumós növények. Mbanduk DK-Afrika legismertebb kereskedői.

5. Limpopo-Zambézi – Zimbabwe területe, régi közlekedési út, kevert etnikum és kultúra. Bantu bevándorlási hullámok, európai hódítások, az iszlám megjelenése. Zimbabweben butva-borba népek, 11–15. szd-i virágzás, fennmaradt épületek, állattartás, királyság (Monomolaba királyság). Minden király új házat épít magának, szegényes anyagi kultúra, arisztokrácia, portugál – arab hatásra kisebb királyságokra bomlott. A marha presztízs, vendáknál szakrális, kapásművelés, szövés. Metszőfogakat reszelik, totemizmus, anyajogú társadalom, jóslás fontos, másodlagos újratemetés.

7. D-Kongó – Matrilineáris (+exogámia) társadalmak, leszármazás női ágon, hatalom a férfiaknál. Előházasság intézménye (nem költözik össze, mindkét fél saját családjánál marad). Emiatt gyengülhet az ágazat összetartása, politikai hatalom individumtól függ, hatalom súlya áttehető. Titkos társaságok intézménye mindkét nemnél. Rabszolgák, nemesek, szabadok, falufőnök. Politikai egység a falu (bíró, tanácsadó, ügyvéd), falufőnök–tartományfőnök–király, hierarchia. Ültetvényes gazdálkodás, néhány helyen halászat. Száraz évszakban ünnepek, nedves évszakban földművelés. Kongói, Lubalundai királyságok. Földművelés égetéssel–irtással. Földváltás a falvakban (kukoricamanióka, köles, rafiapálma), kevés marha.

8. É-Kongó-Gabon – Híres a titkos társaságok miatt. Gumós növények, manióka, jam, cukornád. A szavannán szemes növények. Patrilineáris ágazatok, gerontokrácia, ágazati főnökök, vének tanácsa. Beavatási rítusok fontosak. Nők beavatása az 1, menstruáció után, egyénileg. Férfiak avatása – körülmetélés, ügyességi próbák, ezoterikus tudás átadása, hegtetoválások, 6–24 hónapig tart. Titkos társaságok egy falu lakói, célra szerveződnek (jogok védelme, vérbosszú, jóslás). Hierarchikus rend az ősök geneológiai távolságától függ. Fejlett faragóművészet, agyagművészet, orális hagyományok, családfa rítusok.

9. Erdei zsákmányolók – pigmeusok, legritkábban lakott esőerdők. Területi elkülönülés: kameruniak gaboniak, Ugami folyó környékiek, batuák É-Kongóban és a Tóközben (itt földművelés), mbuti pigmeusok. Zsákmányolás, vadászat, kevés földművelés. Férfiak vadásznak, eszközkészítés, tűzgyújtás. Nők gyűjtögetés, házépítés. Kapcsolat a környező népekkel – fegyverek, növényi táplálék. Vándorlás, vadászat mérgezett nyíllal, bantuktól vasnyilak, hajtóvadászat/hálós vadászat. Hordafőnök osztja szét, legtöbbet az elejtőnek. Termeszárvalakat eszik. Mindenki festi magát, ékszerezi. Szabályozott exogámia, minden horda saját vallási testülettel. Erdőistenben hit.

11. nilóták, nilohamiták – Nílus mente, K-Afrikai magasság. Száraz terület. Erős összetartozás-tudat. Alap a marha, ezután nevezik el a gazdát, vérét és tejét használják.

12. Afrika szarva, Etióp felföld – Keresztény-kopt közösségek, Szomáliában iszlám. Etióp magasságban ekés művelés, trágya, öntözés használata. Szakrális királyság, szabad parasztok demokratikus szervezetei, a jogok az egyén teljesítménye alapján járnak. Csak a királyság öröklődik. Földtulajdon rokonságon belüli újraosztása. 90% paraszt, 10% iparos, zenész. Mindhárom monoteista vallás jelen. Kikushita népek – korcsoportok jellemzőek, meghatározza a ruhát, ékszereket, helyek öröklhetők, következő csoportba csak üresedés esetén lehet belépni. Az 5. korcsoport a vezetőké, beavatási szertartások sorozata.

15. Hegyi népek – Szudán – Arab hatások, külső nyomás, bevonultak a hegyekbe. Sziklalakók, 18 féle nyelv. Kevés föl optimális kihasználása (háztáji kertek: zöldség, kukorica, dohány; közeli földek: kisgyermekes anyák és öregek munkahelye; bozótföldek: égetéses művelés, vetésforgó, férfiak) Patrilineáris klánrendszer, szigorúan exogám.

Egyenlőség a klánok között, főnököt a klánok tanácsa választja. Piramidális hierarchia, a főnök= a főpap. Korcsoportrendszer nőknél is. Nubák Szudán körül, 50 etnikum, erős marhatartás, ruházat nincs, testfestés, hegettkő, birkózás (Nuba wrestling), a levirátus általános.

16. DK-Szudán – Közép-Afrika – Egyenlítői Afrika K-i része. Bantu provincia, 14 féle nép. 1. Szuahelik: bantu nyelv európai és arab hatásokkal, külső identitástudat, negatív értelme van, szuahéli=kupec, hivatalos nyelv Tanzániában. 2. Kikujuk, meruk, kambák: Teleki expedíció 3., Tóközi bantuk: társasági egyezmény a tuák (pigmeusok) a bantuk (negridek) és az állattartó arisztokrácia etiopidek között. Tóközi királyságok, Iru: Ankoré, Bunyoró, Buganda. Hutu: Ruanda, Burundi. Az államok élén etiopid szakrális királyok. 4. Nyambézik: kereskedők, Tanzánia nagy részét uralják. A többség földművelő, de van vadászat és állattartás is. Ahol cecelégy, ott kevés marha. Méhészkedés, folyóknál halászat. Égetéses-irtásos művelés Kenya és Kilimandzsáró, másutt nem jellemző. Teraszolás, öntözés, banánhéj trágya (köles, borsó, bab, táró, földimogyoró, kókusz, kávé, tea, gyapot), intenzív művelés. Férfiak többet dolgoznak a földeken, ásóbot, kapa. Kézművesség, nagy társadalmi különbségek (kovács). Matrilineáris öröklődés, boszorkányság, kötelező exogámia, leszármazástudat erős. Egyes klánok társadalmi egységet alkotnak. Politika korcsoportok szerint, nilotáktól átvett minta. Falufőnök hatalommal bír, esőcsináló ember idegen is lehet. Kevés rabszolgaság. Nyambéziknél titkos társaságok. Főistenképzet, kultúrhérosz, ősök szellemei. Tóközben társadalmi osztályok, szigorú endogámia, marhakliens viszony (marhakölcsönzés). Marhát csak arisztokrata birtokolhat, de elvi lehetőség az előrelépésre.

17. Kamerun-Nigéria, 18. Közép-Szudán, 19. Felső-Volta, 20. K-Atlantiak, 21. Ny-Atlantiak, 22. Felső-Niger, 23. Szahara-szahel tuareg arabok, 24. Ény-Afrikai oázisok, 25. Nílusi oázisok,

26. Madagaszkár – malgas. 18 népcsoport, sajátos flóra és fauna. Nagyrész földművelők, rizs, manióka, zöldség. Ny-on állattartás, zebumarha, presztízszállat vallási áldozat. VI. szd óta malgasok Madagaszkáron, arabos helyi írás, vazimba malgasok a legősibbek. Nyelviileg egységes, Ny-Indonéz nyelvcsalád. Nagycsalád alapja a föld tulajdonlása, patrilineáris, főnök a nagycsalád vezetője (fokó= nagycsaládi birtokban lévő föld). Szigorú büntetések, gyakori a halálbüntetés. Királyi, nemesi arisztokrácia, nemes és polgár réteg, rendőrség, rabszol-

gák, Őskultusz, áldozati és halotti oszlopok. Főistenképzet, gyógyító emberek fontos szerepe. Zene, tánc, irodalom fejlett. Öntözéses gazdaság, K-en égetéses–irtásos művelés. Talajjavítás trágyával, ökrökkel tipratják a földet.

Szahel, Szahara, É-Afrika – Arabok, zsidók, negridek, berberék. Csád tó környéken. Tuaregek: berber eredetűek, D-Szahara, nomád állattartás, szoros kapocs a letelepült földművesekkel. Ló is van, presztízsállat a teve. Juh, kecske, az alapállat. Osztályrendszer alapja a kaszt. Nemesek (europid endogám), iszlám tudósok, előkelő tuareg nők gyerekei, vazallusok (akinek nincs tevéje), rabszolgák (földművelésben), kovácsok, jöttmentek. Szervezettség katonai egység alapján. Az állam alapja a vazallus feletti föderáció. Minden, ami nem harc és teve, női munkának számít. Berberék: Libéria, Tunézia. Arab hatás, családi egységekben tömörült társadalom, fölfelé fiktív rokonságok. A nők helyzete kevésbé alávetett. Naptisztelet, földáldozat. Oázisokban ekés művelés, juh, kecskenyáj – erózió. Jellegzetes viselet a kapucnis kabát.

Ortutay Gyula (szerk.): *Messzi népek magyar kutatói. Az egyetemes néprajz magyar előfutárai és művelői*. Budapest, 1978, Gondolat. 216–264.

Magyar László (1818–1864)

Szombathelyen születik, tengerészcadét, Brazíliai utak, pénz híján Afrikába megy, utazás csónakkal a Kongón, 1849-ben Angola belsejébe utazik, az ovimbundu nép Bihé államában letelepedik, elveszi a fejedelem lányát, utak a katangai Lunda birodalomba, a Zambézi forrása felé, a Kalahári-sivatagba. Betegség és halál az angolai tengerparton, kéziratok eltűnnek.

Magyar írása a kimbunda nemzetről:

Dél Afrikában élnek, leigázták a szomszédos népeket. Leírás a fejedelem haláláról, a szertartásról (holttest ökörbőrbe varrása, rabszolgák lemészárlása), az új vezetőt választják érdemei miatt, esküt tesz a népnek, hadifoglyok, nők, szüzek emberáldozata a választás után (minden eseményt a jók vezetnek), rítusos kannibalizmus a beiktató ünnepségen. A vezetésben nemesi testületek, fejedelmi és népi nemes-

ség. Állandó hadsereg, kegyetlen katonák, szervezett had. Mindent a jósok befolyásolnak. Megélhetés kereskedelemből, földművelésből, állattartásból. Soknejűség, rabszolgaság, a gyermekek az anya bátyjának a tulajdonai. Rabszolgák hadifogságból vagy adósság miatt, liberális bánásmód, átszökhet a rabszolga másik úrhoz. Az állandó hadsereg mellett nemesi hadak használata a háborúkban, villámháborúk, rablások a szomszédok ellen. Földművelés asszonyok által, kukorica, manioka, bab, borsó, dohány, olajos növény. Irtásos-égetéses technika. Nincs élelemtárolás, gyakran éhínség. Rideg állattartás, marha, juh, kecske, sertés, tyúk. Tejet inni vétek. Vadászat télen, tömegesen, fűégetéssel hajtják a vadat, sövénycsapdás vadászat, halászat csak kosárral. Építkezés karófallal védett falvakban, majomkenyérfák alatt. Étkezés naponta kétszer, mindent megesznek, erjesztett sört isznak, mulatoznak, fadob, duda, tánc. Ünnepek a győztes csata után, az aratás után, szexuális szabadosság a vigalom alatt. Adófizetés a fejedelemnek, jogrendszer, bírók, ügyvédek. Fétisimádás, jó és rossz lelkek, túlvilághit, vallási ünnep a bálványnak. Tetoválás a nőkön, szövethűhák, turbán. Időszámítás.

Teleki Sámuel (1845–1916)

Vadászexpedíció Afrikába, Zanzibárból a kikuju és a maszáj nép területére 1887-ben, a Rudolf és a Stefánia tó térképezése, Etiópia, turkanák földje. Telekiről vulkánt neveznek el.

Teleki leírása a maszájokról:

Bantuk közé ékelődött nílusi népesség, járásokra osztott ország, pásztornép. Más néppel nem keveredik, karcsúak, csokoládészínűek, gyapjas a hajuk, arányos test, szépek a fiatal nők, a középkorúak fonnyadtak. Fülek átfúrva, metszőfogakat kitörlik, kecskebőr ruha, kar és lábperecek. A fiúkat körülmetélik, átmeneti rítusok (beköltözés a harcosok falujába, étkezési tilalmak, fegyvereket kap, bivalybőr pajzs és dárda). Falvak alacsony, kör alakú kunyhókból, néha vándorolnak. Választott öreg a vezető. Rabló-hadjáratra összeáll pár falu, közösen választanak vezért.

Teleki leírása a kikujukról:

Sok patak, vulkanikus talaj, erdők. Földművelés, bab, cukornád, kukorica, banán, tök. Banánból liszt. Tyúkok, juhok, kecskék. Bantu nép,

középtermet, csokibarna. Befont vagy lenyírt haj, teljes szőrtelenítés. Kecskebőr ruha, fémékszerek, fülcimpatágítás, gyöngyös bőrv. Fegyver a dárda, buzogány, pajzs, mérgezett nyilak. Mindenki tubákol, bagózik. Nincs uralkodó, laza ország-szervezet. Többnejűség, nincs halottkultusz. Vér nélkül ölik meg az állatokat.

Teleki leírása turkanákról:

Rudolf tótól északra, sziklás talaj, kevés víz és növény. Marhák, juhok, tevék, szamarak. Sötétbőrű nomád nép, zömök test, négerszerűek, aránytalanul hosszú kar. Kecskebőr ágyékkötő, vasékszerek, alsó ajak átlukasztása, úgynevezett hajzacskó használata. Mindenevők, kutyát is esznek, szabadban hálnak.

Jankó János (1868–1902)

Kutatónak készül, a Nílus mellett végez kutatásokat, néprajzi beállítottság.

A fellahról

Ő az egyiptomi paraszt, kizsákmányolt ember. Egyiptom történeti leírása: fáraók, mohamedán beáramlás 634-ben, a fellah kirablása adó formájában, kegyetlenkedő helyi nagyurak, Mohamed Ali rémuralma. A fellah mindig vesztes, lusta a klíma miatt, rendetlen mindenben, eleve tisztátalan és mocskos, félénk és gyanakvó, fatalista. Egyszerűen él, igénytelen, de kapzsi, babonás. Korán nősül, poligámiában él, földműveléssel foglalkozik. A Nílus áradása. Ház sárfalból, kukoricaszárból. A feltörekvő fellah kisbíró lehet.

Torday Emil (1875–1931)

Belga tisztviselőként Kongóba megy, beépül a kongói közösségekbe, Kuba király barátja. Egyéni, anekdotázó leírások, hosszú lére eresztett szóképek.

Beszélgetések Kongóról

Utódlás matriarchálisan. A főnököt választják (falu a falufőnököt, törzs a törzsfőnököt), a főnök jótáll a közösség tagjaiért. A közösség minden tagja felelős minden tagjáért. Királyság, szentként tisztelt uralkodó, miniszterek, vannak asszonyok is köztük, rabszolgáknak is képviselőjük van, törvényszék. Kwete király története: engedetlenségi

harc a fehér adminisztráció ellen, a királyt megvádolják, becsukják pár napra, elveszti méltóságát, népe megveti ezután. Leírás a szokásokról: először a főnököt kell üdvözölni, az italból a földre is kell önteni, evés után büfögni, nőre nem nézni, nem dicsérni, tilos árnyékra lépni, körmöt faluban levágni. Ürülékről tilos beszélni. Létezik a couvade intézménye. A férj nem találkozhat az anyóssal. Az igazságszolgáltatásról: per indítható, a közösség dönt, vannak ügyvédek, meghatározott büntetések.